

ELS INICIS DE L'ENSENYAMENT DE LES NOIES OBRERES A MATARÓ (1858-1868)

L'ensenyament de noies obreres a Mataró s'inicia a mitjans del segle XIX per les germanes de Sant Felip Neri, fundades per Marc i Gertrudis Castañé a la nostra ciutat. El seu objectiu és dedicar-se a l'ensenyament, catecisme, escola dominical, escola nocturna, exercicis espirituals i guiatge de senyorettes i vídues, però es concentren en ensenyar nenes i joves obreres pobres. La seva acció queda emmarcada entre els anys 1858 i 1868, respectivament any de la seva fundació i any en què, per les revoltes, les germanes són desallotjades del convent.

A la ciutat són les primeres escoles nocturna i dominical de les quals tenim constància, i en el seu vessant estrictament educatiu, podem considerar-les com les primeres escoles d'adults femenines locals. Tenim molt poques dades del centre i de l'ensenyament que s'hi fa, però en canvi hem trobat un interessant document que ens relaciona la pedagogia que aplica la congregació.

L'edifici que ocupen és propietat de la família Castañé i està al carrer de Sant Josep, 18-20 –actualment locals de la parròquia de Sant Josep–, on hi ha el convent, les escoles i les cel·les dels exercicis espirituals.

Les escoles dominicals són centres per ensenyar sobretot catecisme, però també fan una instrucció bàsica, i estan adreçades a nenes i joves obreres pobres que no poden assistir als altres centres educatius de la ciutat perquè el seu horari laboral no els ho permet. No són escoles on es faci un ensenyament corresponent a cap nivell educatiu en concret, sinó que pretén ser evangelitzador, i alhora ensenyar les noies i joves el necessari per desenvolupar-se en la vida; al mateix temps, ajuden a mantenir l'ordre social establert, i les accions que s'hi fan són vistes com a beneficència, tant per l'orde com per l'església i la societat civil.

En aquesta comunicació s'exposen dades sobre els inicis de la congregació a la ciutat, així com l'ensenyament que fan en les escoles nocturna i dominical.

LES ESCOLES DOMINICALS FEMENINES

Les escoles dominicals femenines estan adreçades majoritàriament a nenes i joves treballadores en les fàbriques o el servei domèstic. La primera escola que es crea a Espanya és la de San José, que s'inaugura el 1857 a Madrid per Micaela Desmaisières –també anomenada *Madre Sacramento*–, aristòcrata que practica la

beneficència i que el 1856 ha fundat la congregació de les *Adoratrices Esclavas del Santísimo Sacramento y de la Caridad*, dedicada a la reeducació moral i professional de les prostitutes. Micaela ha visitat¹ una d'aquestes escoles a Bèlgica i veu com funcionen: es fa religió (van a missa amb sermó), esmorzen i fan un descans de mitja hora, s'ensenya a llegir i escriure mentre d'altres fan catequesi per rebre la primera comunió, i, com a incentiu perquè assisteixin a classe, els obrers reben com a premi pa o roba per a casa seva.

Els objectius d'aquesta escola de San José de Madrid són fer instrucció moral i l'alfabetització d'obreres, i funciona de manera semblant a les escoles belgues, fent una sessió setmanal d'una hora i mitja, on els aspectes religiosos i morals tenen un paper destacat en el currículum;² pel que fa a l'organització, es crea una fundació on la seva presidenta rep les instruccions directament de la *Madre Sacramento*, pel que fa al seu funcionament, i, a més, hi ha un director de l'escola. Com veurem, alguns dels trets d'aquesta escola també es repetiran en la de Mataró, a més les dues fundacions coincideixen gairebé en el temps, ja que a la nostra ciutat s'inicia el procés només un any més tard.

De fet, en el segle XIX sorgeixen un bon nombre de congregacions religioses femenines dedicades especialment a l'ensenyament i beneficència, que vénen a suplir les mancances en aquests dos camps. Els motius del naixement d'aquestes congregacions són sociològics, religiosos i político-econòmics, i si bé alguns autors el vinculen a una inquietud apostòlica, d'altres ho fan a la necessitat de donar sortida a la voluntat de les dones procedents de l'antiga aristocràcia i la burgesia d'assumir el paper que se'ls adjudica a la societat, fins al punt que el fan una autèntica professió i l'única raó de la seva existència (abnegació i entrega, existir per a l'altre, exercici permanent de la virtut cristiana, etc.), mentre que d'altres autors ho veuen fruit de la industrialització amb el seu alt creixement demogràfic i necessitats socials.³ Alguns dels seus trets característics és que sovint es funden amb l'ajut d'algun capellà, que al cap d'un temps reben l'aprovació pontificia i que, en general, exerceixen la seva obra de forma gratuïta i benèfica, dedicant-se sobretot a tasques socials que realitza la dona a casa i a l'atenció sanitària i l'educació.

Les escoles nocturnes i dominicals fan un ensenyament completament diferent al de les escoles elementals primàries, i estan més dins la beneficència que no pas l'ensenyament formal pròpiament dit. Aquestes escoles són fruit de les greus mancances d'escolarització elemental de nenes a meitat del segle XIX, que sovint pel treball infantil han assistit irregularment a classe o han abandonat l'escola abans de completar un mínim ensenyament; a més, l'administració tampoc pot fer front a l'ensenyament de tota la població en edat escolar. Per suplir aquestes mancances en l'ensenyament de les nenes i joves obreres, els ordes religiosos femenins obren aquestes escoles nocturnes i dominicals com a beneficència, dins l'àmbit religiós, i amb uns objectius d'ensenyament plenament supeditats als fins catequístics i d'instrucció bàsica que no han pogut adquirir les alumnes degut a la seva condició d'obreres quan són nenes.

Aquestes escoles dominicals poden considerar-se com les escoles d'adults que s'ofereixen a les dones, que en aquest nivell també tenen un ensenyament diferent al dels homes i més escàs.

L'educació d'adults

La gènesi de l'educació d'adults hem de cercar-la al nostre país en la catequesi d'adults, la formació gremial o les escoles creades a la segona meitat del segle XVIII per les *Sociedades Económicas de Amigos del País*, i no és fins a principis del segle XIX que tenim les primeres tímides referències teòriques, legislatives, i les primeres escoles d'adults on es fa educació formal.⁴

L'educació formal d'adults en el segle XIX està pensada com una rèplica de l'ensenyament primari i, en general, les escoles estan plantejades com una segona xarxa d'alfabetització, amb uns problemes i carències tant o més grans que la primera xarxa de l'escola primària, a la qual pretén suplir. Es fa a les mateixes escoles i pels mateixos mestres que ensenyen els nens, on els adults reben un ensenyament elemental igual que els nens de l'escola primària (lectura, escriptura, càlcul i catecisme), sense uns continguts, llibres, recursos, metodologia ni mitjans específics; per tant, és fàcilment comprensible que hi hagi un gran absentisme.⁵

A aquestes escoles hi assisteixen adolescents i joves amb la finalitat d'alfabetitzar-se, ja que a l'edat que la llei prescriu que han d'anar a escola, o bé no ho han fet o bé hi assisteixen irregularment, i això ha portat a què tinguin un nivell d'instrucció baix.⁶ Bona part dels alumnes de les escoles d'adults tenen entre 11 i 16 anys, en general han abandonat l'escola als 9 o 10 —o abans—, van a classe després de treballar jornades de 10 i 12 hores i compaginen treball i estudi.

La primera referència formal a l'educació d'adults és al *Reglamento General de Instrucción Pública* de 1821, on es diu que a les dones adultes se les ensenyarà labors i habilitats pròpies del seu sexe a les escoles públiques de nenes. Posteriorment, en la *Ley autorizando al gobierno para plantear provisionalmente el Plan de Instrucción Primaria* de 1838,⁷ només diu que el Govern vetllarà per la conservació i foment de les escoles d'adults, però no en dóna cap definició ni directriu específica, i en el seu *Reglamento de las Escuelas Públicas de Instrucción Primaria elemental* indica que s'haurien de crear escoles d'adults per als qui superin l'edat de l'ensenyament primari.⁸ A partir d'aquesta legislació i amb l'impuls de les comissions provincials d'ensenyament primari, s'obren les primeres escoles d'adults cap a 1840, i en aquesta mateixa dècada comencen a sorgir iniciatives dels sectors liberals i les primeres organitzacions obreres per crear escoles d'adults fora del sistema educatiu formal amb finalitats utilitàries i aplicades.⁹ El 1857, la *Ley de Instrucción Pública*, Ley Moyano, apunta que el Govern fomentarà en les poblacions de més de 10.000 ànimes i les capitals de província un establiment de lliçons de nit o de diumenge per als adults que hagin tingut una instrucció descuidada o que vulguin avançar en els seus coneixements, i una classe de dibuix lineal i de guarniment amb aplicació a les arts mecàniques.

De fet, bo i la legislació vigent, d'escoles d'adults no n'hi ha gaires, i el 1850 n'hi ha 264 a tota Espanya; segons explica Gil de Zárate, l'ensenyament que es fa en aquestes escoles és per part del mestre voluntari i gratuït o amb una petita retribució; les classes són al capvespre i algunes vegades el diumenge.¹⁰ Però el nombre va creixent paulatinament, i el 1855 passen a ser 394 escoles –299 públiques i 95 privades–, el 1860 són 1.672 –amb 28.949 assistents, dels quals hi ha 28.626 homes i 323 dones–, i el 1870 passen a ser 1.848.

No obstant, a partir de mitjan segle XIX pren especial rellevància en el camp de l'ensenyament el sorgiment d'una sèrie d'iniciatives, fora del model escolar i el sistema formal d'ensenyament –tal i com succeeix a d'altres països–, adreçades a la formació d'adults i que prenen diverses modalitats i formes:¹¹

- Els ateneus, cercles, associacions i societats que organitzen conferències, xerrades i debats tenen biblioteca, i a més alguns tenen escoles i centres d'instrucció on es fan activitats recreatives, culturals i educatives per als seus afiliats i simpatitzants.
- Els gabinets de lectura.
- Els sindicats obrers i partits polítics que fan activitats de formació específiques per als seus afiliats.

Aquest ensenyament és el que segueixen normalment els nois i joves, ja que el que s'ofereix a les dones, com ja hem dit, és més escàs i, en general, no es fa a les escoles d'adults descrites, sinó a les escoles dominicals femenines.

LA COMUNITAT RELIGIOSA DE SANT FELIP NERI

Marc i Gertrudis Castañé són els fundadors de les germanes de Sant Felip Neri i neixen en una família benestant mataronina; ell és capellà i ella ha estat carmelita descalça durant cinc anys, però el 1851 ha de deixar l'orde per motius de salut; tenen un tercer germà, Segismund, que és caputxí.

Marc Castañé és capellà de la ciutat i està molt vinculat a la congregació de la Sagrada Família –branca de la Concepció, de Bordeus– a la nostra ciutat, que després serà la Congregació de les Germanes de la Puríssima Concepció. Primer, el 1846, participa com a testimoni en la formalització del primer conveni entre l'Associació de la Sagrada Família i l'Ajuntament de Mataró per atendre l'ensenyament de nenes al convent de Sant Josep, i alhora és nomenat capellà i confessor de la comunitat, la qual cosa el porta també a ser capellà de l'església de Sant Josep.¹² Com a capellà de la casa, Marc Castañé té un paper actiu dins la congregació, i com que forma part de la Junta que dirigeix el col·legi, també influeix en les vessants educativa i de beneficència.¹³ Quan el 1850 la casa de Mataró s'escindeix de l'Associació de la Sagrada Família d'origen francès i es funda la Congregació de les Germanes de la Puríssima Concepció, com a capellà de la casa hi té un paper rellevant i és nomenat director espiritual i visitador-delegat pel bisbe,

a més, continua essent-ne el capellà i confessor.¹⁴ Aquest lligam amb les germanes de la Puríssima Concepció el manté fins al 1856, en què demana ser rellevat i se li concedeix, però continua essent capellà de l'església de Sant Josep. Durant aquests deu anys també predica i ensenya catecisme a esglésies i parròquies d'arreu de Catalunya.¹⁵

Quan Gertrudis ja s'ha recuperat i té més salut, comença a treballar amb Marc en el projecte per fundar a la ciutat les germanes de Sant Felip Neri (també anomenades religioses filipenses, i quan rebin les aprovacions definitives seran les religioses filipenses missioneres de l'ensenyança), que vol reflectir el règim dels pares de l'Oratori de Sant Felip Neri: senzillesa, humilitat, oració, mortificació, tracte cordial i amable, per arribar a les ànimes.¹⁶

El 24 de febrer de 1856 Gertrudis porta per primera vegada a confessar un grup nombrós d'obreres. El mes de gener de l'any següent mor la seva mare, vídua, i llavors els tres germans es reuneixen i decideixen posar el seu capital i possessions per a la fundació de la Congregació de les Germanes de Sant Felip Neri, que es dedicarà a l'ensenyament, catecisme, escola dominical, escola nocturna, exercicis espirituals i guiatge de senyorettes i vídues. Marc i Gertrudis, a més, consagraràn les seves vides al nou institut religiós que han projectat, i Segismund embarca cap a Guatemala.¹⁷

Aquest mateix any 1857 Marc i Gertrudis obren el primer convent i inicien les activitats educatives (que veurem més endavant), a la seva casa natal del carrer de Sant Josep, 18 i 20, situada davant l'església de Sant Josep, propietat dels germans. Aquest any, Gertrudis ha ensenyat una alumna difícil i ha obtingut bons resultats; llavors, en voler consolidar i ampliar aquesta experiència, és el moment de buscar-se col·laboradores, i es planteja la idea de fer una tasca de regeneració social de més abast.¹⁸

El 12 de juliol de 1857 el bisbe de Barcelona, Antonio Palau, que és de visita pastoral a Mataró, aprova verbalment la congregació, que en aquests moments està formada per Gertrudis i quatre joves que procedeixen de famílies distingides de Mataró, i aquest mateix any es comencen els tràmits formals per a la nova fundació.¹⁹

No tenim dades concretes de les activitats de la institució aquests primers anys, però la societat civil i l'església valoren positivament l'obra que fan les Germanes de Sant Felip Neri, i es té constància que Gertrudis ensenya catecisme i que el 24 de febrer de 1858 presenta un grup de cinquanta joves obreres al sagrament de la penitència, a l'església parroquial de Santa Maria.²⁰

Del 1858 al 1868 es va perfilant l'organització que tindrà la congregació i es va adaptant la casa per acollir-la. Inicialment, la petita societat de noies que es reuneixen en el convent són monges seculares i sense vot, i el 1859, quan reben l'aprovació verbal del Vaticà, continuen formant la comunitat les quatre donzelles i Gertrudis, que la dirigeix, i comencen a observar les regles que Marc Castañé va

redactant.²¹ El 27 de juliol de 1860 es beneeix la casa que acull la comunitat, i s'hi consagra una capella; a més, per les visites que es fan es sap que l'edifici té classes i cel·les per a les senyores que fan exercicis. No és fins al 21 de novembre de 1860 que aquestes cinc primeres novícies filipenses comencen a vestir l'hàbit, el 2 de juliol de 1862 es fa la primera professió religiosa amb vots per a 3 anys, que es renoven fins a 5 amb l'autorització del bisbe de Barcelona, i el 1865 es fan els primers vots perpetus.²²

El 1864 s'inicien les obres de construcció de la capella pública de nova planta dins el convent, i s'inaugura el 4 d'abril de 1868.²³ El 6 de juny de 1868 tornen a reunir-se els tres germans i es reafirmen a destinar la seva considerable fortuna a la congregació. Durant la revolució de setembre d'aquest mateix any, l'edifici és amenaçat d'incendi i es desallotja, es dispersen les deu monges que en aquests moments hi ha a la comunitat en cases de parents i amics i Marc és expatriat. Passada la revolta, es torna a reunir la congregació en un pis humil del carrer Montcada, núm. 25 de Barcelona, que pertany a la família Puigoriol, havent estat molts dels béns dels germans Castañé arrabassats i passant greus dificultats econòmiques, que gairebé ratllen la pobresa.²⁴ Fan tasques catequístiques en diverses parròquies, primer treballen a la parròquia de Santa Maria del Mar i després a la barriada de Gràcia. En aquests moments, les monges procedeixen de famílies benestants i/o distingides.

La primera escola retribuïda de filipenses s'obre el 1870 a Barcelona, al carrer Pont de la Parra núm. 3. L'1 de gener de 1873 les primeres filipenses d'aquesta nova època fan els primers vots perpetus, entre les quals hi torna a haver Gertrudis, i el seu director espiritual continua essent Marc.²⁵

L'any 1878, en morir-se Marc, l'institut està reorganitzat i té només la casa del Pont de la Parra i dues escoles, una al casc antic de Barcelona i l'altra a Gràcia. En aquests moments, la congregació no té cap local apropiat per a tandes d'exercicis espirituals, i com que els ha estat retornada la casa de Mataró, Gertrudis pensa a utilitzar-la amb aquest objectiu, però finalment aquest mateix any la ven; a finals de 1878 adquireix una casa molt gran a Sant Gervasi, amb molts terrenys, on instal·la el convent —essent la casa mare de l'orde— i s'obren classes retribuïdes i gratuïtes, escoles dominicals i nocturnes, i s'hi organitzen exercicis espirituals.²⁶

Pel que fa al capítol de les aprovacions canòniques i civils, podem precisar que el 1858 s'aprova aquesta nova institució i les constitucions com a germanes de Sant Felip Neri pel bisbe de Barcelona i el 1859 pel papa Pius IX, el 1867 obté l'aprovació episcopal i la reial cèdula d'aprovació d'Isabel II, i el 1870 el «Decretum laudis» de la Santa Seu, però la seva aprovació definitiva com a Religioses Filipenses Missioneres de l'Ensenyament per part del Vaticà no arribarà fins al 1914, i l'aprovació definitiva de les constitucions fins al 1929. Aquestes aprovacions definitives, ja en el segle xx, marquen una etapa de ressorgiment de l'orde i obren missions a Xile, Cuba i Colòmbia.²⁷

La finalitat de l'institut és glorificar Déu i estendre el regne de Crist, regenerant la societat mitjançant la formació i l'educació de la infància i la joventut femenines en les normes de l'evangeli i les doctrines de Crist. La seva actuació, per tant, tindrà una incidència directa en l'educació de les dones i, preferentment, les treballadores.²⁸

Els objectius principals de la congregació són:²⁹

- La santificació personal.
- La catequesi, per tal de moralitzar les dones mitjançant els exercicis espirituals.
- La instrucció de les joves, especialment pobres, que no poden assistir a l'església els dies laborables perquè treballen.

De la vida a la primera comunitat, hi ha poques dades:³⁰

- No són de clausura però l'observen pel que fa a les sortides, i per no fer-les les mares –o coristes– tenen les *mandaderas*, que més tard, en voler compartir la vida espiritual, dóna lloc a l'admissió de germanes converses, que es dediquen només a les tasques domèstiques i sortides de casa.
- Coristes i converses fan la mateixa vida comunitària, excepte quan es resa l'«Ofici Parvo», que les germanes converses el substitueixen per una altra oració vocal senzilla.
- Les qualitats que han de tenir són esperit de senzillesa i humilitat, oració i recolliment, silenci i mortificació dels sentits, tracte cordial i ser religiosament amables.

EL CENTRE EDUCATIU

Inicis i primers anys

Marc i Gertrudis Castañé, com ja hem vist, coincideixen plenament en els seus objectius de regeneració dels grans mals de la societat mitjançant la doctrina cristiana, i el 1857 comencen els seus primers assajos per tal de fer-ho efectiu. La seva idea és establir unes escoles dominicals i nocturnes, i tantes d'exercicis espirituals, al carrer de Sant Josep, núms. 18 i 20, propietat dels dos germans, que adapten per atendre aquestes necessitats.³¹

Primer, el 1857, Gertrudis ensenya una alumna difícil a partir de l'exemple, i com que obté bons resultats altres famílies i joves s'interessen per aquest ensenyament i creix el nombre d'alumnes, així que decideix establir una escola que funcioni regularment i una altra de gratuïta els diumenges per a les joves obreres que treballen a les fàbriques.³²

En els primers anys de funcionament de l'institut, no havent obtingut encara l'aprovació canònica i civil, com que aleshores Mataró ja compta amb centres d'educació cristiana i en canvi no en té que es dediquin als altres ministeris que també li són propis com a institució cristiana, les germanes de Sant Felip Neri es decanten preferentment per l'ensenyament de joves treballadores –que no poden assistir als altres centres establerts– a l'escola dominical i a l'escola nocturna, i a les tandes d'exercicis espirituals adreçats a senyores.³³

De l'escola nocturna d'aquesta època tenim poques referències, però sabem que les classes comencen quan es fa fosc i les noies han sortit del taller o la fàbrica; aquí aprenen el catecisme i alhora s'inicien en les lletres segons la seva capacitat, costums i necessitats de l'època, a més poden rebre consells i orientació, tot fet amb afecte i interès. A l'escola dominical hi assisteixen les joves obreres, enlloc d'anar al ball, els diumenges i dies festius. La tasca d'aquestes escoles, a més de ser educativa, és també de manteniment de l'ordre social establert, tal i com ens precisa el text d'aquesta època que s'hi refereix:³⁴ «Després tornen a casa seva enfortides, animades, regenerades, santificant la seva pobresa amb l'acceptació humil i resignada que les preserva dels funestíssims efectes de l'odi, l'enveja, la reveldia de la violenta protesta contra les disposicions del que regeix els destins de la humanitat i que donen lloc al continu desesperar-se». El 1864 assisteixen a les escoles més de tres-centes joves, majoritàriament treballadores.

De 1866, a partir de la certificació que fa el rector de Santa Maria de Mataró sobre les germanes de Sant Felip Neri per rebre l'aprovació del govern i poder desenvolupar els seus projectes de moralització cristiana, ens aporta algunes dades bastant precises sobre les actuacions que fa l'institut aquest any:³⁵

- Ensenyen doctrina cristiana tots els dies a les nenes pobres quan surten de les fàbriques, i tenen una assistència regular. Quan hi ha més assistència és els dies festius, quan obren les escoles dominicals, que entre nenes i joves n'hi assisteixen unes tres-centes, essent moltes d'elles minyones de les principals cases de la ciutat.
- Se les educa i instrueix en tot el que necessiten, però principalment en la sagrada religió, per ser bones filles i joves, i amb el temps bones esposes i millors mares de família. També moltes mares de família que hi assisteixen se les instrueix en els seus deures.
- Valora que la institució fa tant un bé espiritual com temporal a la ciutat, ja que els pares tenen unes filles submises i obedients, els patrons treballadores i minyones de tota confiança, i els marits esposes fidels i complidores.
- Les membres de la congregació són instruïdes i segueixen l'esperit de sant Felip Neri, essent unes regeneradores de la societat actual corrompuda i desmoralitzada. Fan molt de bé als feligresos.

- Les obres que porten a terme, tant la seva directora Gertrudis com les seves companyes, és voluntària.

El 1868, complertes totes les exigències eclesiàstiques i civils, la congregació pot actuar plenament per als fins que ha estat fundada, i en la premsa local³⁶ trobem una llarga i completa referència tant pel que fa als seus objectius i activitats (que ja hem referenciat en l'apartat anterior) com a les escoles dominicals i nocturnes (que fa 10 anys que s'han iniciat) a les quals assisteixen les obreres. La tasca que porten a terme és ben vista per la ciutadania en general i la premsa recomana els seus ensenyaments, però, en canvi, als joves obrers els desagrada, ja que pensen que es distreu les noies de sortir i se'ls inculquen massa costums cristians. De Gertrudis, en concret, hi ha la referència que tracta les nenes amb «dolcesa i suavitat», i els ensenya oració humil i fervent.³⁷

Els objectius

A nivell educatiu, volen regenerar la societat mitjançant la formació i l'educació de la infància i la joventut femenines en les normes de l'evangeli i les doctrines de Crist, i incidir especialment en les dones treballadores, ja que no hi ha altres institucions a la ciutat que ho facin.³⁸ Amb aquests objectius, la congregació emprèn les següents accions:³⁹

- Obre escoles nocturnes i dominicals (les tardes dels dies festius).
- Ensenya a les joves els deures religiosos i de família amb l'objectiu «de fomentar el bé i impedir que per ignorància s'abusi de la seva senzillesa i bona fe i es perverteixi el seu cor».
- Organitza conferències religioso-morals abans del matrimoni.
- Organitza tandes d'exercicis espirituals i pupil·latge de senyores vídues i senyoretetes òrfenes.
- L'ensenyament que es fa és gratuït.

La pedagogia filipense

Com ja hem dit, un dels punts més importants del seu ensenyament és l'exemple i, per tant, és molt rellevant la pedagogia a emprar; per aquest motiu suposem que entre la documentació sobre la institució hem trobat una referència molt concreta, la qual és d'especial rellevància si tenim en compte que no tenim cap informació en aquest sentit⁴⁰ de cap altra escola de nenes de la ciutat.

El text que s'hi refereix primer fa una introducció dient que segueixen els mètodes utilitzats per sant Felip Neri i després justifica els principis que desenvolupa, precisant que tenen una manera molt peculiar de formar i dirigir-se a les alumnes, que el resumeix dient que és amb un esperit de suavitat i santa alegria, ja que s'aconsegueix més amb una mica d'amabilitat que no pas amb molta exigència.

S'esmenta també que la joventut necessita expansió i alegria per desenvolupar-se i, per tant, si s'apliquen amb prudència els principis religiosos amb una bona i completa formació i un esperit de comprensió i condescendència, permetrà el desenvolupament integral de totes les facultats que Déu ha posat en el fons de l'ànima infantil, que a vegades es fan malbé per un zel mal entès o aplicant la rigidesa.

Els principis en què es funda la seva pedagogia són:

Actitudinals per part de les educadores:

- Atreure per la suavitat i l'estima.
- Que les alumnes es sentin com en família, envoltant-les d'un ambient de pura i sana alegria, sense que degeneri en desordre ni familiaritats.
- Que les alumnes obrin el cor a les educadores, ja que facilita molt la tasca que han de fer.
- Potenciar els elements que desenvolupen la puresa de l'ànima.
- Ambient de senzillesa i alegria cristiana que es difon i conserva amb el tracte amable, sense lloances ni afalagaments excessius.
- Sistema persuasiu més que rigorós.
- Confiança sense oblidar la vigilància.
- Estímul més que càstigs i repressions.
- Optimisme i emulació que convidin a l'estudi i al treball.

Condicions del local i activitats:

- Llum i flors en les aules, menjadors i sales d'esbarjo.
- Jocs animats i vius.
- Cants en les funcions religioses.
- Organització d'excursions com a premi a l'esforç i treball.

Actituds a potenciar en les alumnes:

- Certa llibertat de proposar, plantejar i desenvolupar iniciatives que no perjudiquin el desenvolupament dels estudis o les classes.
- Fer les obres de caritat que els sigui possible.
- Devoció a Maria Immaculada.

Aquesta referència a la pedagogia acaba precisant que és la més adequada per desenvolupar en les joves un judici recte, una pietat sòlida, una consciència ajustada sense ser escrupulosa, una gran sinceritat en les actuacions i una puresa d'ànima.

El 1857 hi ha en l'institut cinc monges i el 1868 n'hi ha deu, però no tenim constància quantes són mares –o coristes– i quantes germanes –o converses–; les primeres són les que porten a terme l'ensenyament i tenen els càrrecs dins l'institut, a més se'ls ha exigit un «cert grau de cultura» per entrar, les segones són les que s'encarreguen de les tasques domèstiques.⁴¹

A nivell d'inspeccions educatives, no tenim notícia que se'n faci cap. El 1862⁴² se'n fa una als centres educatius de Mataró i no hi ha cap constància que es visiti el centre, bo i que suposem que el nombre d'alumnes a les escoles nocturnes i dominicals ja ha de ser important (pensem que el 1864 arriba a les tres-cents). El fet que no es faci la visita d'inspecció d'aquest any i que mai tampoc la Junta de Beneficència local hi faci referència, són els elements que ens fan decantar a pensar que aquestes escoles són considerades com a beneficència dins l'àmbit d'actuació gairebé només eclesiàstic.

Altres actuacions

Segons el reglament de la congregació, també funciona en el monestir una societat de senyores de Sant Felip Neri, formada per mares de família, que es reuneixen amb Marc Castañé en tandes d'exercicis, *retiros* i conferències cada vuit dies, a més d'exercicis espirituals cada primer dilluns de mes. Aquesta societat de senyores, a més, s'ocupa de diverses activitats de devoció i obres de misericòrdia adreçades a pobres i malalts.⁴³ A l'església es fan actes religiosos i catequístics públics.⁴⁴

LES ESCOLES NOCTURNES I DOMINICALS POSTERIORS

Tenim constància que després que marxin de la ciutat les germanes de Sant Felip Neri, l'any següent, el 1869, accions similars a les seves són reempreses, primer, per la treballadora Dolors Clariana i, després, per les germanes franciscanes, fets que donaran continuïtat a l'escola i serà l'inici de l'actual centre educatiu del Sagrat Cor de Jesús. No tenim constància que hi hagi cap relació entre les escoles de Sant Felip Neri i Clariana, però l'activitat de les primeres escoles nocturnes i dominicals havien tingut gran incidència i ressò a la ciutat, i no seria d'estranyar que pogués ser una de les seves exalumnes.

L'any 1869 Dolors Clariana i Cabot,⁴⁵ que és obrera, comença a ensenyar el Pare Nostre i doctrina cristiana, el mes de juliol o agost, a una noia de 8 o 9 anys que és veïna seva, quan surt de la feina, a les escales del convent de les Caputxines, i aprèn les oracions repetint-les moltes vegades; al cap de pocs dies s'hi afegeixen més nenes obreres que treballen a les indústries i que tampoc no saben gaire doctrina, i se les ensenya doctrina cristiana i a llegir. Aquesta situació continua fins que, l'any 1873, amb la guerra, no poden reunir-se al mateix lloc i recullen almoines per poder llogar una entradeta.

El 1874 s'obre la primera escola del Sagrat Cor de Jesús per a obreres, nocturna, dominical i gratuïta, el seu director és el prevere F. Galí, i els ensenyaments que s'hi fan són religió i moral, llegir, escriure i cosir. El 1878 l'escola ja té un local propi, el seu director és el prevere M. Gironès i com a personal docent hi ha Dolors Clariana i altres obreres.⁴⁶

El 1888, amb la mateixa estructura que ve funcionant des de fa deu anys, es comença a comptar per a l'ensenyament amb l'ajut de les religioses terciàries franciscanes, i l'any següent les monges són totalment responsables de l'educació de les obreres. A partir d'ara, es van produint una sèrie de canvis importants per al centre, entre els quals destaquen:⁴⁷

- El 1896 s'introdueix una classe nocturna de pagament.
- El 1901 es demana ser a la Secció Acadèmica del Cercle Catòlic d'Obrers, per poder comptar amb les aportacions dels seus benefactors.
- El 1902 es fa un nou pla d'ensenyament gratuït, es milloren els locals i materials escolars, i assisteixen al centre regularment unes cent alumnes.
- El 1903 la direcció deixa de ser d'eclesiàstics i la porta el Patronat Escolar Obrer (creat aquest any per sostenir, donar estabilitat i desenvolupar l'escola del Sagrat Cor de Jesús).⁴⁸ Es compta amb l'ajut de seglars per a l'ensenyament, l'assistència mitjana és d'unes dues-centes alumnes, es posa la primera pedra d'un nou local i comença a funcionar la comissió auxiliar de senyores que organitza actes diversos. L'escola continua essent dominical –obre els diumenges i els festius–, i nocturna –només per a les noies que assisteixen a l'escola dominical–. És diària i no fa mai vacances. Es reben lliçons a l'església, que completen les classes dominicals. És una escola voluntària i gratuïta i per a obreres (només es consideren alumnes les que treballen en la fàbrica o taller).⁴⁹
- A partir d'ara cada any augmenta molt el nombre d'alumnes (el 1908 hi ha més de 700 matriculades, amb una assistència regular a l'escola dominical de més de 400, i a la nocturna de 270 a 300), i es van creant institucions autònomes de l'escola que funcionen al seu voltant i que vénen a potenciar la cooperació entre les obreres i les alumnes: secretariat popular, hostatge escolar, guardiola, germandat, etc.

Montserrat Gurrera i Lluç

NOTES

- 1.- AURORA RIVIÈRE GÓMEZ, *La educación de la mujer en el Madrid de Isabel II*, Horas y horas editorial (Madrid 1993), pp. 125-126.
- 2.- PEDRO LUÍS MORENO MARTÍNEZ, ANTONIO VIÑAO FRAGO, «La educación de adultos en España (siglos XIX-XX): Historia de una realidad cambiante y multiforme», a JOAQUÍN GARCÍA CARRASCO (coordinador), *Educación de Adultos*, Ariel (Barcelona 1997), pp. 28-29.
ANTONIO VIÑAO FRAGO, «Escolarización y alfabetización», a BUENAVENTURA DELGADO, *Historia de la Educación en España y América. La educación en la España contemporánea 1789-1975*, Ediciones S.M. (Madrid 1994), pp. 389-394.
- 3.- MARGARIDA CADENA CORTADA, *Joaquim Masmitjà i de Puig (1808-1886) i la seva obra educativa: les missioneres «Cor de Maria»*. Tesi Doctoral. Director: Salomó Marqués i Sureda, Universitat de Barcelona. Divisió de Ciències de l'Educació. Departament de Teoria i Història de l'Educació (Barcelona, agost 1990), p. 202.
A. RIVIÈRE, *La educación...*, pp. 120-125.
- 4.- J.L. GUEREÑA, «Los orígenes de la educación de adultos en España contemporánea», a A. ESCOLANO (coordinador), *Leer y escribir en España. Doscientos años de alfabetización*, Fundación Germán Sánchez Ruipérez (Madrid 1992), pp. 282-307.
MORENO, VIÑAO, «La educación...», a J. GARCÍA, *Educación de Adultos*, pp. 23-24.
- 5.- J.L. GUEREÑA, A. TIANA, «La educación popular», a J.L. GUEREÑA, J. RUIZ BERRIO, A. TIANA, *Historia de la educación en la España contemporánea. Diez años de investigación*, Centro de Publicaciones del Ministerio de Educación y Ciencia, CIDE (Madrid 1994), p. 149.
- 6.- ANTONIO VIÑAO, «Primera mitad del siglo XIX. Escolarización y alfabetización», a BUENAVENTURA DELGADO (coordinador), *Historia de la educación en España y América*, Volum 3. Ediciones SM (Madrid 1994), pp. 123-133.
- 7.- L'article 37 és el que en parla. Ministerio de Educación y Ciencia, *Historia de la educación en España. Textos y documentos*, Vol. II. Servicio de publicaciones del Ministerio de Educación y Ciencia (Madrid 1979), pp. 149-158.
- 8.- P.L. MORENO, A. VIÑAO, «La educación...», a J. GARCÍA, *Educación de Adultos*, p. 25.
- 9.- J.L. GUEREÑA, «Los orígenes...», pp. 286-287.
- 10.- Artículos 106 i 107. Ministerio de Educación y Ciencia, *Historia de la educación en España. Textos y documentos*. Vol. II. Servicio de publicaciones del Ministerio de Educación y Ciencia (Madrid 1979), pp. 245-300.
ANTONIO GIL DE ZÁRATE, *De la instrucción pública en España*. Imprenta del colegio de sordo-mudos (Madrid 1855) (edició facsimil: Pentalfa ediciones, Oviedo 1995), pp. 356-357.
- 11.- MORENO, VIÑAO, «La educación...», a J. GARCÍA, *Educación de Adultos*, pp. 30-31.
- 12.- Quan es formalitza el conveni és capellà de l'església Pelegrí Gallifa, però a partir del 26 juny de 1846, vint-i-dos dies després d'haver-se establert l'orde religiós a la ciutat, ocupa aquesta plaça Marc Castañé, perquè es considera que és millor que el director espiritual de la nova comunitat de religioses ho sigui també de l'església.

Arxiu Municipal de Mataró (=AMM), Acords, 7 i 20 març 1846, 6 i 25 maig 1846 i 24 i 28 abril 1846.

MASMM, Arxiu del Rector, Caixa de la Junta de Beneficència: carta de l'Ajuntament de Mataró al Bisbe, de 12-8-1850. Arxiu del Rector, Caixa de Sant Felip Neri: Carta del Rdo. Marcos Castañé al Sr. Cura Párroco de la Ciutat de Mataró el 28 de maig de 1849.

- 13.- En la vessant educativa, per exemple, escriu diàlegs d'urbanitat que les nenes reciten en els exàmens públics que es celebren a Sant Josep el 1849.

En la vessant de beneficència, en ocasió del còlera de 1854 i com a director de la institució (junt amb Alfonsa Cavín, que és la directora), posa a disposició de l'alcalde de Mataró la congregació per servir a l'hospital o on cregui més convenient, i hi treballen cinc germanes.

ALFONSA CAVÍN, *Ejercicios pio-literarios, que las señoritas educandas en el colegio de la Concepción de Mataró, establecido en el antiguo convento de S. José, celebrarán los días 28, 29 y 30 de agosto del corriente año de 1849. Bajo los auspicios y presidencia del muy Ie. Ayuntamiento de la misma, al cual han sido dedicados.* De Torras y Corominas (Barcelona 1849), p. 30.

AMM, Acords Municipals, 7 al 18 agost 1854 i 6 febrer 1855.

- 14.- J.M. LOZANO, *Biografía M. Alfonsa Cavín*, editorial Claret (Barcelona 1979), pp. 47-48, 57, 63 i 85.

MASMM, Arxiu del Rector. Caixa de Beneficència. Cartes del rector al Bisbe, de 12 i 22 de juliol de 1850. Cartes del Bisbe al Rector de Mataró, d'11 juny, 12 i 24 juliol de 1850.

- 15.- J.M. LOZANO, *Biografía...*, pp. 63 i 86.

Reverenda Madre General. *Instituto de Religiosas Filipenses*, Impremta Minerva (Mataró 1958), sense numerar.

- 16.- Religiosas Filipenses Misioneras de la enseñanza, *Religiosas Filipenses Misioneras de la enseñanza 1858-1958. Centenario*, Impremta Altés (Barcelona 1959), sense numerar.

- 17.- RICARDO PEINA, *Almas de Apóstol. Vida de los fundadores del Instituto de Religiosas Filipenses*, Colegio Nuestra Señora de Lourdes (Barcelona 1949), pp. 90-94.

Religiosas Filipenses Misioneras de la enseñanza, *Religiosas Filipenses Misioneras de la enseñanza*, editorial Religiosas Filipenses (Sant Andreu de la Barca 1965), sense numerar.

- 18.- Els números de la casa són els que 1864, 1865 i 1867 els germans Castañé demanen construir-hi una església i canviar la façana, on hi ha un convent.

Patronat Municipal de Cultura de Mataró, *Bloc mataroní. Una manera de fer història*, Alta Fulla (Barcelona 1990), p. 97.

RAMON SALAS I OLIVERAS, *Mataró i l'ensenyament*, Caixa d'Estalvis Laietana (Mataró 1962), p. 44.

AMM, Acords Municipals, 20 desembre 1864, 28 abril 1865 i 8 març 1867.

- 19.- J.M. LOZANO, *Biografía...*, p. 86.

- 20.- PEINA, *Almas...*, pp. 95-97.

Religiosas Filipenses Misioneras de la enseñanza, *Religiosas Filipenses Misioneras de la enseñanza 1858-1958. Centenario*, Impremta Altés (Barcelona 1959), sense numerar.

- 21.- Sabem que les quatre donzelles que formen aquesta comunitat inicial es diuen Concepció, Filomena, Maria i Eulàlia, però no es té constància dels seus cognoms, família, origen, edat, ni de cap altra dada; sembla que, igual que Gertrudis, pertanyen a la classe benestant.
PEINA, *Almas...*, pp. 100-101.
- 22.- Hi ha fonts que afirmen que vesteixen l'hàbit el 1858, però nosaltres ens decantem que és el 1860, després d'uns anys de funcionament i després de la visita a la casa de l'institut de sant Antoni M. Claret com a arquebisbe, i amic de Marc Castañé, el 2 de setembre de 1860.
- 23.- El 1864 els germans Castañé demanen construir la façana de la capella, que serà pública. El 1865 demanen no pagar la contribució de la casa del carrer de Sant Josep núm. 20, que han de tirar a terra mentre duri la construcció un any més. El 1867 demanen transformar la façana de la casa del carrer de Sant Josep, núm. 18. El 1868 s'obre al públic l'església.
AMM, Acords Municipals, 20 desembre 1864, 28 abril 1865 i 8 març 1867.
Crònica mataronesa, núm. 14 de 5-4-1868.
- 24.- Davant la casa de l'institut hi ha durant 18 dies un grup de revolucionaris que amenaça la comunitat i intenta cremar l'edifici, però les monges aconsegueixen marxar per la teulada, i finalment l'edifici no és cremat.
R.F. BAGUER, *Viva Jesús. Como la violeta*. Archiprestado de la Habana, Burgay y Cia. (La Habana 1945), sense numerar.
PEINA, *Almas...*, pp. 131-137.
- 25.- Religiosas Filipenses Misioneras de la enseñanza, *Religiosas Filipenses Misioneras de la enseñanza*, editorial Religiosas Filipenses (Sant Andreu de la Barca 1965), sense numerar.
- 26.- Religiosas Filipenses Misioneras de la enseñanza, *Religiosas Filipenses Misioneras de la enseñanza 1858-1958. Centenario*, Impremta Altés (Barcelona 1959), sense numerar.
- 27.- Algunes dates concretes que tenim són: es rep l'aprovació episcopal dels estatuts de la congregació el 12 de desembre de 1867, la Santa Seu concedeix el «Decret de Lloanç» el 7 de desembre de 1870, es rep l'aprovació definitiva de la congregació el 21 de juliol de 1914 i l'aprovació definitiva de les seves constitucions el 21 de gener de 1929.
- 28.- R.F. BAGUER, *Viva Jesús...*
MASMM, Arxiu del rector. Caixa de sant Felip Neri: Rdo. D. Marcos Castañé Seda, Rdo. Misionero apostólico y fundador del Instituto de Religiosas Filipenses.
- 29.- MASMM, Arxiu del rector. Caixa de sant Felip Neri: Primer centenario del Instituto de Religiosas Filipenses, Barcelona 1958. Pedid y recibireis. Año VII, Barcelona 1963.
Crònica mataronesa, núm. 14 de 5-4-1868.
- 30.- PEINA, *Almas...*, pp. 101, 105-107 i 125-126.
Per a més informació sobre la comunitat podeu consultar Religiosas Filipenses Misioneras de la enseñanza, *Religiosas Filipenses Misioneras de la enseñanza 1858-1958. Centenario*, Impremta Altés (Barcelona 1959), sense numerar.
MASMM, Arxiu del rector. Caixa de sant Felip Neri: Rdo. D. Marcos Castañé Seda, Rdo. Misionero apostólico y fundador del Instituto de Religiosas Filipenses.

- 31.- RAMON SALAS I OLIVERAS, *Mataró i l'ensenyament*, Caixa d'Estalvis Laietana (Mataró 1962), p. 44.
AMM, Acords Municipals, 20 desembre 1864, 28 abril 1865 i 8 març 1867.
MASMM, Arxiu del rector. Caixa de sant Felip Neri: Rdo. D. Marcos Castañé Seda, Rdo. Misionero apostólico y fundador del Instituto de Religiosas Filipenses.
- 32.- R.F. BAGUER, *Viva Jesús...*
- 33.- PEINA, *Almas...*, p. 107.
- 34.- R.F. BAGUER, *Viva Jesús...*
PEINA, *Almas...*, p. 108.
- 35.- *Religiosas Filipenses Misioneras de la enseñanza 1858-1958. Centenario*, Impremta Altés (Barcelona 1959), sense numerar.
- 36.- PEINA, *Almas...*, p. 127.
Crónica mataronesa, núm. 14 de 5-4-1868.
- 37.- R.F. BAGUER, *Viva Jesús...*
Crónica mataronesa, núm. 14 de 5-4-1868.
- 38.- MASMM, Arxiu del rector. Caixa de sant Felip Neri: Rdo. D. Marcos Castañé Seda, Rdo. Misionero apostólico y fundador del Instituto de Religiosas Filipenses.
- 39.- R.F. BAGUER, *Viva Jesús...*
MASMM, Arxiu del rector. Caixa de sant Felip Neri: Primer centenario del Insituto de Religiosas Filipenses, Barcelona 1958. Pedid y recibireis. Año VII, Barcelona 1963.
Crónica mataronesa, núm. 14 de 5-4-1868.
- 40.- PEINA, *Almas...*, pp. 190-191.
- 41.- PEINA, *Almas...*, pp. 103 i 136.
- 42.- AGHUB 19/8/6/1.
- 43.- MASMM, Pedid y recibireis. Año VII (Barcelona 1963).
- 44.- *Crónica mataronesa*, núm. 14 de 5-4-1868.
- 45.- Patronato Escolar Obrero de Revista Social. Escola del S Cor de J per a obreres. Mataró. *Aplec de datos. Homenatge del Bulletí del Círcol C. de Mataró. Les escoles menageres de La Veu de Catalunya*, Impremta H. Abadal (Mataró 1908), text sense numerar.
José M^o Boix, «El Patronato Escolar obrero de Mataró», *La Revista Social*, núm. 92 (1908), text sense numerar.
- 46.- Patronato Escolar Obrero de Revista Social. Escola del S Cor de J per a obreres. Mataró. *Aplec de datos...*
Asamblea diocesana de Acción Católica, obras femeninas. *Un patronato para obreras en una población industrial. Memoria presentada por el «Patronato Escolar Obrero» de Mataró. Sesión cuarta, Barcelona, diciembre de 1911*, Establecimiento tipográfico de Pedro Vilá y Font (Mataró 1912), text sense numerar.

- 47.- Patronato Escolar Obrero de Revista Social, Escola del S Cor de J per a obreres. Mataró. *Aplec de datos...*
- 48.- José Mª Boix, «El Patronato...».
Asamblea diocesana de Acción Católica, obras femeninas. *Un patronato para obreras en una población industrial. Memoria presentada por el «Patronato Escolar Obrero» de Mataró. Sesión cuarta, Barcelona, diciembre de 1911*, Establecimiento tipográfico de Pedro Vilá y Font (Mataró 1912), text sense numerar.
- 49.- Per a més detalls sobre cadascuna d'aquestes institucions, consulteu Patronato Escolar Obrero de Revista Social. Escola del S Cor de J per a obreres. Mataró. *Aplec de datos. Homenatge del Butlletí del Circol C. de Mataró. Les escoles menageres de La Veu de Catalunya*, Impremta H. Abadal (Mataró 1908), text sense numerar.
Asamblea diocesana de Acción Católica, obras femeninas. *Un patronato para obreras en una población industrial. Memoria presentada por el «Patronato Escolar Obrero» de Mataró. Sesión cuarta, Barcelona, diciembre de 1911*, Establecimiento tipográfico de Pedro Vilá y Font (Mataró 1912), text sense numerar.

BIBLIOGRAFIA

- Asamblea diocesana de Acción Católica, obras femeninas. *Un patronato para obreras en una población industrial. Memoria presentada por el «Patronato Escolar Obrero» de Mataró. Sesión cuarta, Barcelona, diciembre de 1911*, Establecimiento tipográfico de Pedro Vilá y Font (Mataró 1912).
- BAGUER, R. F. *Viva Jesús. Como la violeta*, Archiprestado de la Habana, Burgay y Cia. (La Habana 1945).
- BOIX, José M^a, «El Patronato Escolar obrero de Mataró», *La Revista Social*, núm. 92 (1908).
- CADENA CORTADA, Margarida. *Joaquim Masmitjà i de Puig (1808-1886) i la seva obra educativa: les missioneres «Cor de Maria»*. Tesi Doctoral. Director: Salomó Marqués i Sureda. Universitat de Barcelona. Divisió de Ciències de l'Educació. Departament de Teoria i Història de l'Educació (Barcelona, agost 1990).
- CORTADA ANDREU, Esther. «La Llei Moyano i la formació de les mestres. Del manual de fulletó als estudis normals». *La formació inicial i permanent dels mestres, Actes de les XIII Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, Eumo (Vic 1997).
- COSTA i OLLER, Francesc. *Mataró liberal 1820-1856. La ciutat dels burgesos i proletaris*, Caixa d'Estalvis Laietana (Mataró 1985).
- COSTA i OLLER, Francesc. *Mataró al segle XIX*, Rafael Dalmau (Barcelona 1993).
- GARCIA, A.; GUÀRDIA, M. *La construcció d'una ciutat: Mataró 1500-1900*, Alta Fulla (Barcelona 1989).
- GIL DE ZÁRATE, Antonio. *De la instrucció pública en España*, Imprenta del colegio de sordo-mudos (Madrid 1855) (edició facsímil: Oviedo: Pentalfa ediciones, 1995).

- GUEREÑA, J.L. «Los orígenes de la educación de adultos en España contemporánea», a ESCOLANO, A. (coordinador), *Leer y escribir en España. Doscientos años de alfabetización*, Fundación Germán Sánchez Ruipérez (Madrid 1992).
- GUEREÑA, J.L.; TIANA, A. «La educación popular», a GUEREÑA, J.L.; RUIZ BERRIO, J.; TIANA, A. *Historia de la educación en la España contemporánea. Diez años de investigación*, Centro de Publicaciones del Ministerio de Educación y Ciencia, CIDE (Madrid 1994).
- LLOVET, Joaquim. *La ciutat de Mataró*, Barcino (Barcelona 1961).
- LLOVET, Joaquim. *Mataró. Dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*, Caixa d'Estalvis Laietana (Mataró 2000).
- LOZANO, J.M. *Biografía M. Alfonsa Cavín*, editorial Claret (Barcelona 1979).
- Ministerio de Educación y Ciencia, *Historia de la educación en España. Textos y documentos*, Vol. II. Servicio de publicaciones del Ministerio de Educación y Ciencia (Madrid 1979).
- MORENO MARTINEZ, Pedro Luís; VIÑAO FRAGO, Antonio. «La educación de adultos en España (siglos XIX-XX): Historia de una realidad cambiante y multiforme», a GARCÍA CARRASCO, Joaquín (coordinador) *Educación de Adultos*, Ariel (Barcelona 1997).
- Patronato Escolar Obrero de Revista Social. *Escola del S Cor de J per a obreres. Mataró. Aplec de dades. Homenatge del Butlletí del Círcol C. de Mataró. Les escoles menageres de La Veu de Catalunya*, Impremta H. Abadal (Mataró 1908).
- Patronat Municipal de Cultura de Mataró. *Bloc mataroní. Una manera de fer història*, Alta Fulla (Barcelona 1990).
- PEINA, Ricardo. *Almas de Apóstol. Vida de los fundadores del Instituto de Religiosas Filipenses*, Colegio de Nuestra Señora de Lourdes (Barcelona 1949).
- PUELLES BENITEZ, Manuel. «La reforma educativa del liberalismo español (1812-1857): un enfoque político», a *Simposium internacional sobre educación e Ilustración. Dos siglos de Reformas en la Enseñanza*. Ministerio de Educación y Ciencia (Madrid 1988).
- Religiosas Filipenses Misioneras de la enseñanza. *Religiosas Filipenses Misioneras de la enseñanza*, editorial Religiosas Filipenses (Sant Andreu de la Barca 1965).
- Religiosas Filipenses Misioneras de la enseñanza, *Religiosas Filipenses Misioneras de la enseñanza 1858-1958. Centenario*. Impremta Altés (Barcelona 1959).
- Reverenda Madre General. *Instituto de Religiosas Filipenses*, Impremta Minerva (Mataró 1958).
- RIVIÈRE GÓMEZ, Aurora. *La educación de la mujer en el Madrid de Isabel II*, Horas y horas editorial (Madrid 1993).
- SALAS i OLIVERAS, Ramon. *Mataró i l'ensenyament*, Caixa d'Estalvis Laietana (Mataró 1962).

SAN ROMAN, Sonsoles. *Las primeras maestras. Los orígenes del proceso de feminización docente en España*, Ariel (Barcelona 1998).

SAMOER, P. Genís. *Guia de la Unió de Religioses de Catalunya*, editorial Claret (Barcelona 1868).

SIMON PALMER, M. Carmen. *La enseñanza privada seglar en Madrid 1820-1868*, Instituto de estudios madrileños (Madrid 1972).

VIÑAO FRAGO, Antonio. «Escolarización y alfabetización». DELGADO, Buenaventura. *Historia de la Educación en España y américa. La educación en la España contemporánea 1789-1975*, ediciones S.M. (Madrid 1994).

Periòdics:

Revista mataronesa (1856 i 1864-1866)

Crònica mataronesa (1866-1869)

El mataronés (1886)

La Revista Social (1908)

Documents diversos:

Acords municipals (AMM) dels anys 1846 al 1868.

Arxiu Municipal de Mataró (AMM). Arxiu Històric (AH). Lligalls AH-103, AH-181.

Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró (MASMM).

Arxiu del rector. Caixa de Sant Felip Neri:

Carta del Rdo. Marc Castañé al Sr. Cura Párroco de la Ciutat de Mataró el 28 de maig de 1849.

Primer centenario del Instituto de Religiosas Filipenses. Barcelona 1958.

Pedid y recibireis. Año VII. Barcelona 1963.

Rdo. D. Marc Castañé Seda, Rdo. Misionero apostólico y fundador del Instituto de Religiosas Filipenses.